

Самур

№ 11(337) 2019-йисан 25-декабрь

1992-йисан январдилай акъатзава

2020-ЙИС КВЕЗ КУТУГРАЙ!

Цийивилер

www.samurpress.net

Муьгь кардик кутада



И йикъара экономикадин месэлайрихъ авсиятда Бакуда хъайи Россиядин министр Максим Орешкина лагъайвал, муьквал вахтара Самур вацлал эцигзавай цийи муьгь кардик кутада. Азербайжандинни Россиядин гьукуматри и муьгь эцигун патал

2013-йисан 13-сентябрдиз талукь икьрар кутлуннай. Икьрардив къадайвал, эцигунриз 1,2 миллиард рубль (35 миллионни 640 агъзур манат) серфнава. Гьар гьукуматди и такьатрин 50 процент ганва.

1957-йисуз эцигнавай гилан муьгь эвез ийизвай цийи муькьуьн ярговвал 325 метр, гьаркьувал 17,3 метр я. Россияди гьа са вахтунда яхди фидай рехъни тухузва. Цийи муькьуь алишвериш вилик тухудай мумкинвилер гуда, инсанар регьятдиз фин-хтун патал къулайвилер арадал гьида.

Гегьеншдиз кьейд ийида

Азербайжан Республикадин Президент Илгам Алиева виликай кьезмай йисуз 20-январдин мусибатдин 30 йис тамам хьун асасдиз къачуна кьилди серенжем къабулнава. 2020-йисан 20-январдиз 1990-йисуз кьиле феи вакъияр рикел хкида ва вири республикада гегьеншдиз кьейд ийида.



Вичин азадвал патал женг члугвазвай халкь муьгьлуьгъариз кланз Бакудиз агай Советрин къушунди агъалийриз къур дуван садрани рикелай алатдач. 1990-йисан 20-январдиз яракьлу къуватри гайи басрухар сеbeb яз Бакуда ва республикадин чара-чара района 132 кас къенай, 612 касдал хирер хъанай, 841 кас дустагда тунай. Советрин аскерри 200 квал, 80 машин кукварнай, агъалийрихъ лугъуз тежедай къван чехи зарар хкгурнай.

Твар гана



Дагъустан Республикадин кьил Владимир Васильеван серенжемдалди Октай Алирзаев «Дагъустан Республикадин лайихлу художник» гьурметдин твар ганва. Серенжемда кьейд авунвайвал, адаз и твар гзаф йисара гьакъисагъвилелди къвалахунай ва вичи гьилик авур агалкъунрай гайиди я.

Вич Ахцегъай тир Октай Алирзаева И.Е.Репинан тварунихъ галай институт акьалтларна. Алай вахтунда ада Ленинград вилайтдин медениятдинни харусенятдин колледжда тарсар гузва. «Самур» газетдин коллективди ва келдайбуру чи ватангъли риклин сидкьидай тебрикзава ва адаз мадни чехи агалкъунар тлабзава.



Къфар. «Шагдаг» комплекс

ДИДЕД ЧІАЛ - ВАТАН Я

РЕДАКТОРДИН ГАФ

Мад са йис кьилиз акъудзава чна. Мад са йис илифда чи уьмуьрдиз. «Самур» газетдин редакциядин коллектив паталди мад са йис тарихдиз элкьведа. 2020-йисуз Азербайжандин сад лагъай лезги газетдин 28 йис тамам жеда. 2022-йисуз лагъайта адан 30-йисан юбилей кьиле фида. И кар чи халкьдин уьмуьрда гзаф зурба вакъиадиз элкьведа.

Играми келдайбур! Шумуд йисар я чи газетдин къвалахдарри дидед члал хуьн, ам вилик тухун патал къелемдив женг члугваз. Са гафни авачиз, республикадин гьукуматди пулунин такьатар чара авунайта, газет акъудун икьван четинвилелди кьиле фидачир. 1997-йисалай инихъ са патайни куьмек авачиз акъатзавай «Самур» датлана яцлара аватлани, советрин девирдин почтадин система амачирвили газет чкайрив агакьарун четинарнаватлани, келдайбурун вил рекъе тунач чна. Республикадин печатдин органрин арада вичин хъсан еридалди тафаватлу жезвай, чехи харжийралди арадиз кьезвай «Самурдин» мас хкажнач чна. Редакциядин коллектив кевера гьатнатлани, келдайбурув газет гьа куьгьне кьиметривди агакьарна чна.

Яргъал йисара чи келдайбур чавай къакъат тавуни, редакциядивай 2 агъзурдин тираж авайвал хуьз хьунухъи чахъ руьгь кутазва. Вучиз лагъайта гилан четин девирда, садан куьмекни галачиз газет акъудун къадардиз тинимил халкьарин журналистар патал чехи гьунар я.

Ингъе чахъ руьгь кутазвай мад са кар ава. Эхиримжи йисара Азербайжанда лезги члал кьвердавай шегьредиз акъатунни, адалди кьхизвайбурун къадар генани пара хьунухъи, инсанар дидед члалахъ рикл алаз агъуни чун гзафни-гзаф шадарзава. Хиве къуна кланда хъи, гзаф йисар инлай вилик икл тушир.

Азербайжанда эхиримжи йисара лезгидалди чапдин органар арадиз атуни, и члалалди кьхизвай къелемгълийрин къадар пара хъуни, абуру чпин ктабар чапдай акъудуни дидед члал хуьз куьмек гузва. Бакуда, чара-чара района, хуьрера мукьвал-мукьвал кьиле физвай лезги члалаз, эдебиятдиз, медениятдиз талукьарнавай мярекатри, концертри, нянийри инсанрик руьгь кутазва.

Къе рикл ахъайдай крарикай садни ам я хъи, Интернетдин чинра лезги кьхинрал гзафни-гзаф дуьшуьш жезва чун. Инсанри дуьньядикай, хъайи крарикай, чи ацукьун-къарагъуникай, халкьдин адетрикай чпин фикирар дидед члалалди кьхизва. Чи къелемгълийрикай, твар-ван авай ватангълийрикай абурун веревирдер келайла лувар акатзава чахъ.

Садбурун кьхинра са къадар члалан гьалатлар хьунухъи, гагъ-гагъ абуру грамматикадин къайдайриз амал тавуни члалан пешекарар къарсур тавун герек я. Вучиз лагъайта ихътин гьалар тек са лезгидалди кьхизвайбуруз ваъ, гьакл дуьньядин маса члаларалди кьхизвайбурузни хас я. Чаз хвеша хъана кланда хъи, дуьньядин чара-чара пипера дидед члалалди кьхизвайбурун къадар кьвердавай пара жезва. Икьван гагъди лезгидалди кьхин тавурбуруни алахъна чпиз кел-кьхин чирзава. Чи бубайриз хъсан са мисал ава: «Эгъуьрдивай чил жеда, рахардивай члал». Эхъ, деклени лезгидалди кьхизвайбурун къадар мадни пара хуьрай.

Са кар шаксуз я хъи, Интернетдихъ члал чирдай чехи къуват ава. Ина сада кьхенвайбур агъзурралди инсанриз акъатзава. Абуруз хъядай, гекъигдай мумкинвал ава. Кланзни-такланз граммати-

кадин къайдаяр чир жезва. Эхъ, им рикл ахъайдай кар я.

Азербайжандани Дагъустанда лезги члалалди тухузвай чехи мярекатри, анрал дидед члалал келай шииррини лагъай манийри, авур ихтилатри и кар вилик тухуниз куьмек гузва.

Къе чи вилик-кьилик квай печатдин органрин хъиз, «Самур» газетдинни кьилин везифайрикай сад дуьньядин лезгийр вири гьавурда акъадай, кьхинрин къайдаяр вири паталди сад тир члал хуьн, ам вилик тухун я. Гьа и ниятдалди чна Азербайжандинни Дагъустандин арада члалан муьгь туькьлуьрнава. Лезгийрин са пай къулан вацлун и пата, муькьуь пай а пата хуьн сеbeb яз чна келдайбурув и гьукуматра кьиле физвай къетлен вакъияр дидед члалалди агакьарзава.

Эхъ, эхиримжи йисара чи халкьдин уьмуьрда кьиле физвай вири хъсан вакъияр чаз дидед члалан куьмекдалди Интернетдай чир жезва. И карди чун ихътин са фикирдал гьизва хъи, дидед члал дуьньядин лезгийр патал Ватандиз элкьвезва. Им руьгь кутадай кар я. И карди гьина яшамаш хъунилай аслу тушиз, чун вири са хизандив агудзава. Са шумуд йис инлай вилик ихътин фикир-фагъумрин хиялда аваз за кьхенай:

*Ассалам-алейкум, чан зи жуванбур!
Дуьньядин гьар тинлен, гьар са патанбур!
Ассалам-алейкум, чан зи лезгийр!
Дидед члал лезгидин кьилин ризкъи я.*

*Квахьда чи тахъайта гел дуьньядилай,
Феначни шумуд са эл дуьньядилай.
Къе гьунар дуьньядал гел тан я, лезгийр,
Лезгидиз дидед члал ватан я лезгийр!*

Цийи йис кутуграй квез, играми келдайбур! Чи члал – чи ватан гьамиша аваз хуьрай квехъ!

БАРКАЯР, ТƏВРИКЛƏР

“SAMUR” MAYAKIMIZDIR



■ Uzun illər idi ki, “Samur” qəzetinə həsədlə baxırdım. Ləzgi dilində bir neçə söz bildiyimə baxmayaraq, mənə həmişə bu qəzetin müxtəlif sayları olub. Ləzgi xalqı çox xoşbəxtdir ki, onun belə bir mətbu orqanı var. Doğma dili, mədəniyyəti, adət-ənənələri, folkloru yaşadan bu qəzet nəfis tərtibatla çap olunur.

Açığımı deyim ki, mənim tələşmə dilində “Dodo” qəzetini buraxmağıma səbəb “Samur” qəzeti, onun yaradıcı kollektivi, xüsusən də onun redaktoru, tanınmış qələm sahibi Sədaqət Kərimova olub. Etiraf edirəm ki, mən də, qəzetimizin kollektivi də nədən yazmağı, necə yazmağı daim “Samur”dan öyrənirik. O, bizim üçün mayakdır. Belə qəzetin ərsəyə gəlməsi onu hazırlayanların

doğma xalqına böyük sevgisinin nəticəsidir. Vətənimiz Azərbaycana, onun bütün xalqlarına rəğbət və məhəbbətinin nəticəsidir. Mübaligəsiz demək olar ki, “Samur” nəinki Azərbaycan xalqlarının, həmçinin Azərbaycan və Dağıstan xalqlarının arasında böyük dostluq körpüsüdür. Qoy bu körpü həmişə xalqlarımızı birləşdirsin.

Hörmətli “Samur” qəzetinin kollektivi və oxucuları! Sizi “Dodo” qəzetinin kollektivi adından yeni il münasibətilə ürəkdən təbrik edir, bu kəşməkeşli yolda sizə yeni uğurlar arzulayıram. Doğma xalqa olan böyük sevginiz heç vaxt tükənməsin! Qələminiz daha da iti, fəaliyyətiniz daha da səmərəli olsun!

İradə MƏLİKOVA,
tələşmə dilində çıxan “Dodo”
qəzetinin baş redaktoru

REDAKSİYADAN: Bacarığı və təşkilatçılığı ilə seçilən həmkarımız artıq iki il yarım ki, təsis etdiyi “Dodo” qəzetinin redaksiyasına rəhbərlik edir. Zəhmətkeşliyi, işgüzarlığı, doğma xalqına böyük məhəbbəti və təəsübkeşliyi İradə Məlikovanı yaxşı redaktor kimi bütün respublikaya tanıdıb. Qələm sahibləri arasında özünəməxsus yer tutan İ.Məlikova bir sıra çətinliklərə baxmayaraq, qəzetin müntəzəm çıxmasına nail olur, tələşmə dilinin, mədəniyyətinin, adət-ənənələrinin qorunub saxlanmasına, inkişaf etdirilməsinə layiqli töhfə verir, respublikamızda xalqlar dostluğunun təbliğinə xidmət edir.

Biz də həmkarımızı və onun rəhbərlik etdiyi kollektivi yeni il münasibətilə təbrik edir, onlara cansağlığı, yeni yaradıcılıq uğurları və çoxlu oxucu arzulayıram.

ЧИ ЭКВ Я

■ Играм редакция! Алай йис кьилиз акьатзава. Гьар са касди «за и йисуз вуч авуна, захь гьихьтин агалкьунар, гьихьтин татугайвилер хьана» лугьуз фикир-фагьумзава. Чна – кьелдайбуру лагьайтга, жуван рикл алай «Самур» газетдикий веревирдер ийизва. И кьилий лугьун хьи, алай йисуз газетди гьаф марагьлу, рикел аламукьдай макьалаяр чапна. Виридалайни кар алай месэла ам хьана хьи, «Самурди» лезги алфавит хуьн паталди датлана женг чугуна, и месэладихь авсиятда виридан фикир желбдай макьалаяр чапна. Газетди «Самур» Лезги Милли Медениятдин Меркездихь галаз санал Стлал Сулейманан 150 йисан, Муьзеффер Меликмамедован 70 йисан юбилеяр кьейд авуна. Сифте яз алай йисан октябрдиз Бакуда лезги члалал диктант кьхьинин мярекат кьиле тухвана. «Самурди» чи тарихдикий, медениятдикий, члалакьай, лез-

ги члалан группадик акатзавай халкьарикай ахьтин макьалаяр чапна хьи, чна а нумраяр кьилди хуьзва. Хиналугьвийрикайни жекрикай кьхьенвай макьалайри чаз чи халкьар генани хьсандиз чирна. Гьа са вахтунда кьелдайбурув «Дуьньядин лезгийр» рубрикадик кваз марагьлу макьалаяр агакьарна. Газетди азербайжан члалалди чапдай акьудай «Лезги члал» чин чи рикляй хьана.

Гьа икь, редакцияди кьиле тухвай крари, газетдин чинриз акьудай марагьлу макьалайри халкьдин патай «Самурдин» гьуьрмет генани хкажна. Газет кьхьизвайбуру пара хьана. Мисал яз Исмаиллы райондин Смугьул хуьре кардик кьвай «Арзу» Дишегьлийрин Вилик Финин Кьватлал кьалуриз жеда. И кьватлалдик кьвай вирибуру «Самур» кьхьена. Чна и кардилай чешне кьачуна кланзава.

Алай вахтунда Кьебеле района 80 касди газет кьхьенва. Виликай кьвезмай

йисуз чна и рекьем 100-елай алудда. Са гафни авачиз, газет хуьн патал гьар са лезгиди ам кьхьена кланзава. Хайи газет кьхьизвачтга чаз лезгийр лугьуз женни? За чи вири лезги стхайризни вахариз газет кьхьиз эвер гузва. «Самур» чи экв я. Ам тухьуз туна кланзава, датлана кьукьурна кланзава. Гьавилай за лугьуз: «Хайи газетдив ага, лезгийр! Виликай кьвезмай йисуз чна жуван газет генани гьаф кьхьин.»

Играм редакция, за Кьебеле райондин кьелдайбурун тьварцлхьай редакциядин кьвалахдарриз цийи йис тебрикзава. Квез чандин сагьвал, мадни члехи агалкьунар тьлалабзава. «Самурдин» экв садрани тухьуьн тавурай! Ам хайи халкь паталди гьамиша маяк хьиз кьукьуррай!

Шагьисмаил ИСМАИЛОВ,
Кьебеле район, духтур

РИКІЕЛ ХКАНА

■ Алай йисан 20-декабрдиз Дербент шегьерда Стлал Сулейманан тьварунихь галай Лезги театрди ва Азербайжан театрди санал Дагьустан Республикадин халкьдин артист Дуьрия Рагьимова рикел хкидай мярекат кьиле тухвана. Лезги театрдин дараматда кьиле фейи мярекат гьаф гурлуди хьана.

Дагьустанда Дуьрия Рагьимовадиз «кьве сегьнедин гьед», «кьве халкьдин руш» лугьуда. Гьаф йисара Лезги театрда, гьуьгьуьнлай Азербайжан театрда кьвалахай ада инсанрин рикелера гел туна. Лезги театрдин сегьнедал 150-далай гьаф ролар тамамарна.

Мярекатдал Лезги театрдин директор Динара Эминовади, режиссер, Дагьустандин халкьдин артист Мирзебег Мирзебегова ва масабуру Д.Рагьимовадин уьмуьрдин рекьикайни яратмишунрикай рахана. Рес-



публикадин халкьдин артист Фаризат Зейналовади Д.Рагьимовади виликан йисара тамамарай ролар цийи кьилелай тамамарна. Дагьустандин лайихлу артист Р.Пирвердиева, Э.Кьараханова ва Э.Вагьабова Дуьрия Рагьимовадин магияр лагьана.

Анна ГЬАСАНБЕГОВА

ХЬАНАЙТГА...

Играм редакция! За шумуд йисар я Англияда кьвалахиз. Гьар гатуз Кьубадиз хтайла за кьечепатан улкьведиз жувахь галаз «Самур» газетдин нумраярни хутахзава. 2015-йисуз «Самурдин» кьвалахдарри чапдай акьудай «Лезги члалани азербайжан члалан гафарганни» гва зав. Гьа инал лугьун хьи, захь галаз кьвалахзавай ингилисар лезги члалахь галаз гьаф марагьлу кьвеза. Ингье абурухь и члал чирдай чешме авач.

Зав ван хьайивал, «Самурдин» кьвалахдарри «Азербайжан члалани лезги члалан гафарган» чапдиз гьазурнава. И карда за квез агалкьунар тьлалабзава.

Жуван рикел авай са мураддикий лугьуз клан я. Гележегда кьевай «Лезги-урус-ингилис члалан суьгьбетган» акьудиз хьанайтга хьсан тир. Алай вахтунда ингилис члал дуьньядин виридалайни гьаф менфят кьачузвай члаларикай сад я. Инглисдалди рахазвайбуруз лезги члал чириз кланзава, им рикл шадардай кьвалах я.

Са гафни авачиз, за лугьузвай суьгьбетган куьруь вахтунда тьукьуриз жедач. Ада са кьадар вахт ва такатар тьлалабзава. Ингье ихьтин чешме герек я. Ада гьам лезгийриз ингилис члал чириз, гьамни чи районриз илифзавай кьечепатан туристриз лезги члал чириз кьуьмек гудай.

Эмил ГУЬЛИЕВ,
Лондон

НИҮЭ UNUDULUB?

■ Hörmətli redaksiya! Şahidi olduğum bir hadisə məni bu məktubu yazmağa məcbur etdi. Ötən əsrin 40-50-ci illərində neft sənayesində çalışmış, yaşı 95-i ötmüş bir əmək vətəni parkda həmsöhbətinə gileylənirdi: “Neftçi olmuşam, halal əhmətimlə ad-san qazanmışam. Amma indi heç kəs məni axtarmır.” Ağsaqqalın həmsöhbəti əlini yelləyib dedi: “Vaxtilə Bakıda, Qroznıda, İzberbaşda o qədər məşhur ləzgi neftçiləri olub, heç onları axtaran var ki?”

Doğrudan da, ötən əsrin əvvəllərində, həmçinin 20-40-cı illərdə Bakının neft sənayesində minlərlə ləzgi çalışırdı. Təəssüf ki, məşhur ləzgi neftçiləri haqqında indiyə kimi bir kitab belə yazılmayıb.

1900-cü ildə Dağıstanın Süleyman Stalski rayonunun Darkuş kəndində anadan olmuş Mehdi Şabanov 18 yaşından Bakının neft mədənlərində işləyib. Məşhur qazma ustası və staxanovçu olub. Onun başçılıq etdiyi briqada gün ərzində planda nəzərdə

tutulandan üç dəfə çox neft çıxarırdı. Kollektiv 10 il Staxanov hərəkətinin öndündə gedib. Qazandığı uğurlara görə “Azneft”-in rəhbərliyi onu fərdi maşın və sürücü ilə təmin etmişdi. Bayram günlərində şəhərin mağazalarında “Mehdi Şaban” adlı konfetlər və tortlar satırdı.

S.Orconikidze Mehdi Şabanovun şəxsən tanıyırdı. Onun məsləhəti ilə məşhur neftçi Neft Mühəndisləri Akademiyasına oxumağa göndərilmişdi. Buranı fərqlənmə diplomu ilə bitirən M.Şabanov 1940-cı ildə yeni yaradılmış “Dağneft”ə baş mühəndis təyin olunur. Böyük Vətən müharibəsi illərində onun rəhbərlik etdiyi Dağıstanın neft sənayesi alman faşistlərinə qarşı mübarizə ilə əlaqədar neft istehsalını xeyli artırmış, bununla da cəbhəyə layiqli kömək göstərmişdi.

Əslən Dağıstanın Miskiskar kəndindən olan, Moskva Sənaye İnstitutunu fərqlənmə diplomu ilə bitirən Hüseyn Şixmətov da Sovet hakimiyyətinin ilk illərində Bakıda məşhur neft mühəndisi

kimi tanınırdı. O, həm də bacarıqlı ixtiraçı idi. Neft istehsalının artırılmasını təmin edən ixtiralarına görə Lenin ordeninə layiq görülmüşdü. 1964-cü ildə dünyasını dəyişmiş bu məşhur neftçi “Azərbaycanın əməkdar ixtiraçısı” fəxri adına layiq görüldü.

Süleyman Stalski rayonunun Darkuş kəndində həyata göz açmış, o vaxt bütün SSRİ-də tanınmış alim İmetxan Şabanov da uzun illər Bakıda yaşamış, neft sənayesinin inkişafına böyük töhfələr vermişdir. Xəzər dənizindən neft çıxarılması ilə bağlı ilk layihə akademik İmetxan Şabanova məxsusdur.

Siyahını artırmaq da olar. Amma məsələ bunda deyil. Demək istəyirəm ki, həm Azərbaycan, həm də Dağıstanda belə məşhur neftçilərin xatirəsi əbədiləşdirilməlidir. Gənc nəsllə örnək olan bu adamlar heç vaxt unudulmamalıdır.

Tamilla BƏKƏROVA,
Dağıstan Respublikasının
Dərbənd şəhəri, müəllim

ЧИ ХУЪРЕРИН ТІВАРАР

(Эвел газетдин 2019-йисан
22-ноябрдин нумрада)

Гъа са твар алай хуърер чара авун патал халкъди «агъа», «вини» гафарилай гъейри «сад лагъай», «къвед лагъай», «пуд лагъай», «къуд лагъай» хътин гафарикайни мен-фят къачудай. Месела, юкван виш йисара Къубада Сад лагъай Къаркър келе, Къвед лагъай Къаркър келе, Къларин чилерал Сад лагъай Къефлепел, Къвед лагъай Къефлепел, Пуд лагъай Къефлепел, Къуд лагъай Къефлепел, Къвед лагъай Яргун, Хачмаза Сад лагъай Серкерпел, Къвед лагъай Серкерпел хътин хуърер авай. Гила абур амач ва абурин тварар «квахнавай» хуърерин сиягъдик акатнава.

Гъа инал лагъана клада хъи, дегъ члавара чахъ гъа са твар алай хуърер мални гзаф авай. Анжах араб тарихчийрин эсеррай лезгийрихъ «Келе» твар алай 18, «Гуъне» твар алай 8, «Пел» твар алай 16, «Лакар» твар алай 6, «Дагъар» твар алай 5, «Палас» твар алай 4, «Гелен» твар алай 4, «Щелегуън» твар алай 4, «Члар» твар алай 3, «Латар» твар алай 3, «Бармак» твар алай 2 хуър хъайиди малум жезва.

Чпин тварар лезги тайифайрин тварарихъ галаз алакъалу тир хуърер иллаки гзаф авай. Чи гел тайифадихъ авсиятда 20 къван ойконимар къалуриз жезда: Гел, Гелен, Гелмец, Гелда (им гъамни Дербентдин къадим тварарикай сад я), Гелер палас, Гелевар (Къуба пата), Гелевар (Куъре пата), Гелел, Геленхуър, Гелхен, Геленкунт, Гелер, Гили, Геллагъ, Геленпел, Гелягъ, Гелтехъ, Геле яйлах, Гилиг, Гилгил.

Тарихдин чешмейра куър тайифадин тварарихъ аладиз атанвай ихътин ойконимар гъатнава: Куърхуър, Куъре-хуър, Куърел (Куъре пата), Куърел (Къуба пата), Куъре, Келе Куъре, Куърер, Къурхуър, Кириг, Куърк (Къуба пата), Куърк (Куъре пата), Куъреба хуър, Куър келе, Куърмух, Куъргур, Куъркуън ва мсб.

Лег тайифадин сихилри бине кутур хуърерин тварар ихътинбур я: Лакар (санлай Куъре ва Къуба пата 6 хуър), Агъа Лакар, Вили Лакар, Лек, Леки, Вили Леки, Агъа Леки, Къулан Леки, Лекит, Лгар, Легхуър, Легер, Леган, Легек ва мсб.

Тайифайрин тварар алай хуърерин сиягъ мадни давамариж жезда. Санлай къачурла чи гел, лег, куър, хъел, кирк, муъшк, кас, миг, члек, сул тайифайрин тварарихъ авсиятда цудралди ойконимар арадал атанай ва абурукай гзафбурун тварар тарихдин чешмейра гъатнай. Чи хуърерал и тварарикай са къадарбур исятдани алама.

Тарихдин чешмейрай чал чапхунчийри са бязи девирра тахминан чи гъикъван хуърер чуклурна гъалурзавай делилар дуъшуъш жезва. Абуру гъам чи чилерал маса халкъар куъчарнай, гъамни есирда къур лезгийр чпин уълквейриз тухуз, абурин хуърер ичлиз тунай. Бизансви Менадра вичин «Тарих» ктабда кхъенвайвал, 589-йисуз Бизансдин сердерди Куър вацалай алудна агъзурралди лезгийр Римдиз тухванай.

Арабри, монгол-тагарри, фарсари ва маса чапхунчийри чи хуърер кланай акъуднай. 1396-йисуз Тимурленга агъзурралди лезгийр Афгъанистандиз куъчарнай. И чапхунчидин вагъшивилерикай Н.Н.Шавровани кхъенвай.

Ада лагъанай хъи, «аквадай гъаларай, дегъ девирра Мугъандин къибле ва къибле-рагъакъидай патара лезги тайифар яшамаш хъанай. Тимурленга и агъалияр телефонай, басрух гана арадай акъуднай, сагъ амайбуру Дагъустандин дагълара бине кутунай». (Килиг: Н.Н.Шавров. Новая угроза русскому делу в Закавказье: предстоящая распродажа Мугани инородцам. СПб., 1911, ч. 37).

Монголри чи чилерал вегъей члавуз чахъ гъихътин хуърер авайтга ва агъалийри абур гъикл хуъзвайтга къалурзавай шумудни са тарихдин чешмейра ава. Гъа чешмейра кхъенвайвал, «Лезгистандин эмирри» вири чехи хуърера келеяр эцигна, чпиз басрух гузвайбурухъ галаз хъсандиз женг чугваз алакъдай гужлу клеретлар тукъурнай. Гъвечи хуърерин агъалийрини гъабуроз куъмек гузвай. (Килиг: Ибн Аль-Асир. Тарих ал-Камил. Перевод с арабского Н.К.Жузе. Баку, 1940, ч. 142; Рашид ад-Дин. Сборник летописей. Т. III. М.-Л., 1946, ч. 189). Ингъе монголрин къадар пара тир ва лезгийри абур гъикъван куклварайтгани, цудралди хуърер чапхунчийрин гъилик акатзавай. 1253-йисуз Франциядин король IX Людовика вич монголрин Мангъу хандин къилив ракъурай Вилгъелм Рубрука хабар гайивал, чапхунчийрихъ галаз къегъалвилелди женг чугвазвай лезгийрин хуърер



монголри чуклурна чилив сад ийизвай. (Килиг: В.Рубрук. Путешествие в восточные страны. СПб., 1911, ч. 39).

Тарихдин чешмейрай малум жезвайвал, анжах Тимурленга лезгийрин 100-елай гзаф хуърер къилляй-къилди чуклурнай. Абурук Цул, Хъиравар, Хенжелкеле (Хенжалакеле), Цицлхуър, Хашанхуър, Пелпеле, Къудял, Куърхуър, Къансав, Виттихъар, Шатла-хуър, Цехцел, Ушкеле, Калахуър, Къут, Сувагар, Гаргар, Хъарт, Хъач, Кел, Кунтлар, Цархуър, Къамкеле, Тарнах, Шумагъ, Тпиг, Михар, Цу-хур (Цудхуър), Кемеч, Къуъргуън, Къежел, Гъегъе, Цар, Чуэл, Тунпал хътин чехи хуърерни акатзава.

Монголрилай алаатайла сефевийри чи са къадар хуърер чуклурнай. Вичин буба Шейх Жубнейдан къисас къахчун патал чи чилерал вегъей Шейх Гъейдар Сефевиди Табасарандин Тинит хуъруз къведалди лезгийрин Къекъем, Къуъсуъ, Касаван, Югъвар, Тистар, Къучум, Чипет, Михетлар, Еркер, Мезре, Кутлуц, Къарчугъ ва маса хуърерин агъалияр муътульгъариз алахънай. Женгер себел яз и хуърер чклана терг хъанай ва гуъгуънлай чклан агъалийри цийи хуърер кутунай. 1488-йисуз Тинит хуър лезгийри ва табасаранвийри Шейх Гъейдаран къушунар куклварай члавуз чи цудралди хуърер чклана харапайриз элкъвенай.

И ягъ-ягъунрилай къулухъ лезгийри чпин дуъзенлух чилерал гзаф къишлахар ва убаярни арадал гъа-

най. (Килиг: Ихилов М.М. Народности лезгинской группы. Махачкала, 1967, ч. 28). Тарихдин чешмейра къалурнавай къишлахрикайни убайрикай са къадарбурун тварар «квахнавай» хуърерин сиягъдик акатнава. Мисал яз Чур къишлах, Гъил къишлах, Къуф къишлах, Къадима къишлах, Рут къишлах, Тпигъир къишлах, Кузунуба, Хъимилуба, Чачхахуба, Цицлеруба, Виниуба, Агъауба, Ахцегъуба, Гъасануба, Агъмалуба, Макаруба, Хъартасуба ва масабур къалуриз жезда.

Ихътин ойконимар арадал атунын рекер фикирда къуна филологиядин илимрин доктор Ш.М.Саадиева абур 3 группадиз пай жезвайди къалурнава. Сад лагъай группадик чпин сад лагъай компонентар жуъреба-жуъре манайрин лексемрикай ибарат тир муракаб ойконимар акатзава. Месела: Юквануба, Хуъруба, Чехи къишлах, Ял къишлах, Цийи къишлах ва мсб.

Къвед лагъай группа чпин сад лагъай компонентар инсанрин тварарикай арадал атанвай ойконимрикай ибарат я. Месела: Агъарегъимуба, Давудуба, Манафуба, Магъмуд къишлах, Алибег къишлах ва мсб.

Пуд лагъай группадик чпин компонентар маса ойконимрихъ галаз генетически мукъва тир ойконимар акатзава. Месела: Гъилуба, Цехуълуба, Хъимил къишлах, Ушкун къишлах ва мсб. (Килиг: Саадиев Ш.М. О сложных ойконимах с компонентами оба и кишлак. В кн.: История топонимических исследований. Баку, 1992, ч. 57-61).

Гъа инал лагъана клада хъи, вичин макъалада алимдивай «уба» компонентди арадал гъанвай бязи ойконимриз баянар гуз хъанвач. Гъавилляй ада кхъенва: «Ахътин ойконимарни ава хъи, абурин сад лагъай компонентар гъелелиг ачухариз жезвач ва абур чи классификациядикай къерехда амукъзава: Къазвинуба, Къевелуба, Къуфуба, Машиуба, Тагъаруба, Татяуба, Уздунуба, Харахуба.» (Килиг: Мадгъана, ч. 59).

И ойконимриз баянар гун патал гъам Азербайжандин география, гъамни ина яшамаш жезвай халкъарин тарихар чир хъана кланзава. Тварар къунвай муъжуъд ойконимдикай къвед (Къазвинуба ва Татяуба) лезгийриз ваъ, Масаллы райондиз талукъбур я. Абур Къазвин ва Татяновка хуърерин тварарихъ галаз алакъалу яз пайда хъанай. Исятда Къазвин хуър амач. XIX виш йисарин эхирра ва XX виш йисарин эвелра урусри Мугъанда са шумуд хуър кутунай. 1910-йисан эхирра Мугъанда урусрин санлай 140 агъзур кас яшамаш жезвай 26 хуър ва поселок авай. Гъа девирда Татяновка ва маса хуърерни кутунай. (Килиг: Шавров Н.Н. Новая угроза русскому делу в Закавказье: предстоящая распродажа Мугани инородцам. Санкт-Петербург, 1911, ч. 38-43). Татяуба хуърни Татяновка хуърехъ галаз авсиятда арадал атанай.

Амай 6 ойконим лезги ономастикадиз талукъбур я ва абуруз кутугай баянарни гуз жезда. «Квахнавай» лезги хуърерин сиягъдик акатнавай Къевелубадин бине гилан Къебеле райондин Къевел хуърехъ агъалийри кутунай. Гила я хуър амач, я хуърехъ уба.

Муъзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ
(Гуъгъ ама)

КВЕЗ ЧИДАНИ?

СТАЛИНАЗ ВАЪ ЛАГЪАНАЙ

1920-1925-йисара къафкъазвийри Совет гъукуматдин акси яз къарагъарай бунт большевикри «бандитвал» хъиз къелемдиз ганай. Ингъе документри а члавуз Кеферпатан Къафкъаздин агъалийрин гзаф паяри ва Къиблепатан Къафкъаздин агъзурралди агъалийри большевикрихъ галаз женг чугурди къалурзава.



1920-йисуз къафкъазвийри Совет гъукуматдин акси яз къарагъарай бунт вири Дагъустандиз ва Кеферпатан Азербайжандиз, 1921-1924-йисара Дагълух Республикадиз (Кабарда-Балкариядиз, Карачи вилайядиз, Чеченистандиз, Кеферпатан Осетиядиз ва Ингушетиядиз) чклана. Дагъустанда 10 агъзурдалай гзаф яракълудиз Имам Нажмудин Гоцинскиди ва Шейх Шамилан хтул Саид бегди регъбервал гузвай. Кеферпатан Азербайжанда Муъгуъбали эфенди Кузунвидин ва Гъатем агъа Чакларвидин 3 агъзур къачагъди Советрин къушун Азербайжандиз ахъйзавачир.

Россиядин Гъукуматдин Архивдин документра къалурнавайвал, а члавуз «Чеченистандин ва Дагъустандин агъалияр къилляй-къилди яракъар къуна къвачел къарагъанай. 12-13 яшарин аялривни тфенгар ва тапанчияр гъай.»

Бунт къаткурун паталди Сталиназ армиядин генерал лезги Мегъамед Гуъсейнов (Михаил Лезгинцев) ракъуриз клан хъана. Ада гъикъван мажбур авунагъани, М.Гуъсейнова и кар хъенач, за жуван къафкъазвийриз гулле гудач лагъана. Лезги къегъалдин гафар Сталина вичихъ хкълурайдай къунай ва ада 12 йис алаатайдалай къулухъ Мегъамед Гуъсейнов суъргуъндиз ракъурнай. Къафкъазвийриз гъеллеяр къун паталди лагъайтга, Сталина Кеферпатан Къафкъаздин Военный Округдин командан Иероним Уборевичаз эмир ганай. И залум генералди агъзурралди къафкъазвийр амансузвилелди телефонай.

ГЪЕЛЯГЪАР КЪУНАЙ



1877-йисуз Къиблепатан Дагъустандин ва Кеферпатан Азербайжандин лезгийри гъиле яракъ къуна гъукуматдин аксина къарагъайла урус пачагъдик къалабулух акатнавай. Лезгийри чпин чилерал

алай урус къушунриз басрухар гуз, абур чукурзавай. Бунтчийриз ахцегъви Къази Агъмеда, къурагъви Мегъамед Алибега, ярагъви Эфенди Исмаилова ва къубави Гъасан бегди регъбервал гузвай. Лезгийри Дербентдинни Къубадин арада авай урус къушунрин гзаф клеретлар инай акъатна хъфиз мажбурнай. (Килиг: ЦГВИА, ф. 400, оп. 259/907, д. 43, л. 107-109).

Лезгийр муътульгъарун патал урус пачагъдин эмирдалди генерал Комарован къушундихъ галаз санал Темирхан-Шурада авай батальонар, Ахцегъин гарнизон, 84 лагъай Ширвандин полк ва чкадин милицияни желб авунай. 10 агъзур аскерри, 2 агъзур атлуири, 2 агъзурдилай гзаф милиционерри тупарин куъмекдалди бунт къаткурун патал 2 вацралай гзаф вахт серфнай, женгера абурукай агъзурралди инсанар гъелек хъанай.

Бунт къаткурайдалай къулухъ пачагъди лезгийрилай къисас къахчун патал къилди серенжем къабулна. И серенжемдив къадайвал, 300 кас гулле гана къена, 1500 кас Дербентдин дустагъханада кутуна. 5 агъзур хизан Урусатдин яргъа вилайтриз суъргуънна. А вахтара чара-чара губернияйра лезги хуърер арадал атана. Новгород губерниядин Лезгино хуъре 2 агъзур лезги хизан яшамаш жезвай.

Гуълхар ГУЪЛИЕВА

BUDUQLAR

Dünya tarixçiləri, səyahətçiləri, etnoqrafları və linqvistləri üçün Qafqaz maraqlı axtarışlar məkanı sayılır. Burada onlarca xalqın əsrlər boyu eyni ərazidə bir-birinin qonşuluğunda yaşamasına baxmayaraq, doğma dillərini, özünəməxsus adət-ənənələrini, mədəniyyətlərini qoruması tədqiqatçıları cəlb edir. Belə maraqlı bölgələrdən biri də Azərbaycan Respublikasının Quba rayonunun şimal-şərq ərazisidir. Burada qədimdən öz tarixi ərazilərində yaşayan bir sıra xalqların doğma dillərini qoruyub saxlamaqla yanaşı, azərbaycan dilində də sərbəst danışmaları alimlər üçün maraqlı tədqiqatlar mövzusu. Belə xalqlardan birinin - **dəniz səviyyəsindən 1800 metr yüksəklikdə, təbiətin sərt qoynunda, yaşayış üçün olduqca çətin şəraitdə öz ayrıca anklavlarında yaşayan, bənzərsiz adət-ənənələrini, etnik xüsusiyyətlərini, etnoqrafik rəngarəngliklərini qoruyub saxlayan buduqların tarixi kifayət qədər öyrənilməyib.**

Bəzi tədqiqatçılar Buduğun tayfa adı olub, Herodotun adını çəkdiyi "budi"lərlə əlaqədar olduğunu deyir (Алиев. К. К. *Вопросы о племенах Кавказской Албании. Исследования по истории культуры народов Востока.* М., - Л., 1960, с. 93). Digər tədqiqatçılar buduqların Qafqaz Albaniyasının tayfalarından biri olduğunu qeyd edir.

Bunların əksinə olan mülahizələr yürüdünlər də var. Onlar buduqları Çingiz xanın qoşununda vuruşmuş budat tayfası ilə eyniləşdirirlər. Budatlar haqqında ilk dəfə XIII əsrin sonu XIV əsrin əvvəllərində yaşamış Fəzlullah Rəşid əd Dinin "Came et-təvarix" ("Tarixlərin toplusu") əsərində məlumat verilib. Buduqların budatlarla eyniləşdirilməsi fikri ilə razılaşmaq mümkün deyil. Belə çixir ki, buduqlar vaxtı ilə Çingiz xanın qoşununun tərkibində Qafqaza gəliblər. Halbuki onlar gəlmə deyil, Qafqazın qədimdən burada yaşamış aborigen xalqlarından biridir. Onların dili də bunu sübut edir. Ləzgi dil qrupuna daxil olan buduq dilində ləzgi, qırz, saxur, tabasaran, udin dillərində eyni mənada işlənen üzlərlə söz vardır.

Tarixi faktlar Buduğun orta əsrlərdə Şamaxı xanlığının tərkibində olduğunu, XVIII əsrdən Quba xanlığının tabeliyinə, XIX əsrin əvvəllərindən isə Rusiya imperiyasının hakimiyyətinə keçdiyini təsdiq edir. Şahdağ xalqları, o cümlədən buduqlar haqqında ilk yazılı məlumatlar alman mənşəli rus zabiti, I Pyotrun İran yürüşünün (1722-1723) iştirakçısı olmuş İ.Q.Qerberə məxsusdur. XIX əsrin ikinci yarısında N.K.Zeydlits həmin xalqlarla bağlı etnoqrafik materiallar dərc etdirmişdir.

Buduqlarla bağlı dövrümüzdə gəlib çatmış ilk rəsmi sənəd 1607-ci ildə Səfəvi hökmdarı I Şah Abbas tərəfindən verilmiş fərman hesab olunur. XVIII əsrdə və XIX əsrin əvvəllərində Quba xanlarından Həsənəli xanın, Fətəli xanın, Şeyxəli xanın xanlığın müxtəlif mahalları, o cümlədən Buduqla bağlı verdikləri bir sıra fərmanlar Azərbaycanın və Rusiyanın dövlət arxivlərində saxlanılır.

XVIII əsrin rus müəlliflərindən İ.Q.Qerberin və F.F.Simonoviçin Buduq və buduqlarla bağlı maraqlı məlumatları vardır. 1828-1831-ci illərdə Qubanın komendantı olmuş F.A.Şnitnikovun "Quba əyalətinin təsviri. 1832-ci il." adlı qeydlərində əyalətin ayrı-ayrı bölgələri ilə yanaşı, Buduq mahalı haqqında da məlumatlar vardır. (Шнитников Ф.Л. *Описание Кубинской провинции.* 1832 г. - В кн.: *История, география и этнография Дагестана.* М.: 1958, с.329-334).

İ.Q.Qerberin "Описание стран и народов вдоль западного берега Каспийского моря. 1728 г." kitabında

Qubanın Rustovdan yuxarıda yerləşən 6 böyük kəndindən geniş bəhs olunur. Onların arasında Buduğun böyüklüyü ilə seçildiyi göstərilir. Buduq, Əlik və Haput sakinlərinin ləzgi dilində, həmçinin türk və tatar dillərinin qarışığında danışdıqları deyilir. (Бах: *История, география и этнография Дагестана.* -М. 1958. с. 80)

V.Leqkobitov özünün "Quba qəzası" adlı qeydlərində buduqlardan rəğbətə söz açır: **"Yuxarıbaş və digər yuxarı mahalların (o cümlədən Buduq mahalının) sakinləri möhkəm bədən quruluşları, gözəl sifətləri ilə seçilir, onlar uzunömürlü olmaları ilə fəxr edirlər"** (Легкобытов В. *Кубинская провинция.* -В кн.: *Обозрение Российских владений за Кавказом.* СПб.: 1836, 4.IV, с.95-148.).

Müəllif qəzanın 7 mahalə bölündüyünü, 1.799 evdən ibarət olan Şabran mahalına 81, 1.458 evdən ibarət Şəsparaya 26, 2.846 evdən ibarət Müşkür və Tıpə 90, 2.410 evdən ibarət Yuxarıbaş, Sırt və Əniğdərayə 45, 1.262 evdən ibarət Xınalığa 6, 1.377



evdən ibarət Barmaka 26 və nəhayət, **1157 evdən ibarət Buduğa 19 kəndin daxil olduğunu göstərir.** Bu rəqəmlər həmin dövrdə qəzanın mahallarında əhalinin necə sıx məskunlaşdığını göstərir.

V.Leqkobitov meşəsiz yamaclarda salınmış kəndin əhalisinin qışda təzək yandırmaq məcburiyyətində qaldığını, Qubanın əksər mahallarında bez toxundugunu, xəncər hazırladığını, Buduq mahalının isə qibləni göstərən kompasların hazırlanması ilə tanındığını, onların 50 qəpik gümüş pula satıldığını yazır.

XIX əsrin ortalarında Buduqdan çıxıb Müşkür mahalında (indiki Xaçmaz rayonu) məskunlaşan buduqlar burada Buduqlu, Qaradağ Buduq, Vəlioba, Ağyaz Buduq və yaxud Əziz oba, Qırqlar oba, Ramazan qışlağı, Qasım tala qışlağı, keçmiş Qonaqkənd (indiki Quba) rayonunda isə Güney Buduq (Qarabulaq), Dallıqaya və Qaraqız kəndlərinin əsasını qoymuşlar.

1870-ci ildə Tiflisdə çapdan çıxmış sənədlər (Списки Населенных мест Российской империи. По Кавказскому краю. LXV Бакинская губерния.) həmin dövrdə Buduğun iqtisadi vəziyyəti haqqında təsvirə yaratmağa kömək edir. Oradan oxuyuruq: "Buduqlar Buduq (320 təsərrüfat), Rük (36 təsərrüfat), Zeyid (99 təsərrüfat) kəndlərində yaşayırlar. Həmin kəndlərdən aşağıdakı təzə kəndlər: Vəli oba, Xoca oba, Ramazan qışlaq, Şərif oba, Suxtaqala qışlaq, Çalov qışlaq, Qaradağlı oba, Zeyid qışlaq, Qasımtala qışlağı, Əziz oba, Hacıxan oba, Qırqlar oba yaranmışdır."

XIX əsrin ikinci yarısında Buduğun adı xəzinə torpağı kimi qeyd olunur. Onun sakinlərinin digər xalqlardan fərqli olaraq Quba üsyanında iştirak etməməsi haqqında həmin dövrün rəsmi sənədlərində qeydlər var. Bunu A.S. Sumbatzadə də özünün "Quba üsyanı" (Bakı, 1961, səh 98) kitabında qeyd edir. Buna səbəb olaraq yerli

feodal, mahalın naibi olan Məmmədخان Alpanskinin xalq arasında böyük nüfuz sahibi olması göstərilir.

Mahal mərkəzi kimi özünün inzibati idarəetmə sisteminə malik olan Buduq qonşu mahallarla geniş ticarət və mədəniyyət əlaqələri saxlayırdı. SSRİ dövründə burada Buduq kənd sovetliyi yaradılırdı. XX əsrin 60-cı illərinə kimi keçmiş Qonaqkənd rayonunun tərkibində olur. Həmin dövr buduqların yaddaşında ən fəravan dövr kimi qalıb. Bunu sübut etmək üçün bir neçə misal göstərmək kifayətdir. O vaxt kənddə yaşayış evlərinin sayı 500-dən çox idi. Burada orta məktəb fəaliyyət göstərirdi, ətraf kəndlərdən buraya oxumağa gələn uşaqların çoxluğu nəzərə alınaraq onlar üçün internat təşkil olunmuşdu. Klub, kitabxana, rəhbər şöbəsi, fərdşer-mama məntəqəsi kənd camaatının xidmətində idi. Yerli camaatın dediyinə görə, inqilaba qədər kənddə bir neçə məscid var idi, bir vaxtlar isə burada mədrəsə fəaliyyət göstərirmiş. Kənddə heyvandarlıq o dərəcədə inkişaf etmişdi ki, boluq

nin çəçen dilinə yaxın olduğu qeyd edilir. (*Кавказские языки//Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). - СПб., 1890-1907.*)

XX əsrin əvvəllərində alman alimi A. Dirr Leypsiqdə udi, qırz, xınalıq və buduq dilləri ilə bağlı oçerklərdən ibarət kitab nəşr etdirmişdir.

Qafqaz dillərinin bənzərsiz tədqiqçisi olan N.Y.Marr buduq dilini Dağıstan dillərinə aid etmişdir (Март Н.Я. *Племенной состав населения Кавказа. Классификация народов Кавказа.* - Петроград: 1920.).

1911 -ci ildə C.Peterburqda çapdan çıxmış "Rus ensiklopediyası"nda Buduq kəndinin sakinləri ləzgi kimi göstərilmişdir.

"Buduq" sözünə bir sıra tarixçilərin kitablarında təsadüf olunur. A. A.Bakıxanovun "Güllüstani-İrəm" əsərində Nadir şahın öz dastası ilə bərabər Buduğa və Xınalığa tərəf hərəkət etdiyi göstərilir.

Azərbaycan tarixçisi Vəlili (Baharlı) Məhəmmədхəсən 1921-ci ildə Bakıda çap etdirdiyi "Azərbaycan.Coğrafi-təbii, etnoqrafik və iqtisadi mülahizat" kitabında buduqları "xüsusi Qafqaz xalqları ailəsi"nə daxil edib. M.M.İxilov özünün "Ləzgi qrupu xalqları" (Mahaçqala, 1967) kitabında buduqların yaşadığı ərazilər barədə məlumat verir.

Buduq dili, onun qrammatik quruluşu son vaxtlar bir sıra alimlər üçün tədqiqat mövzusu olmuşdur. Bu sahədə Y.D.Deşeriyevin "Buduq dili" (Moskva, 1967) əsəri qiymətli tədqiqat hesab olunur. Ə.Şeyxovun "Buduq dili" (Moskva, 2001), İ.İ.İsayevin "Buduq dili" (Moskva, 1970) kitablarında da buduq dili, onun qrammatikası ilə bağlı maraqlı tədqiqatlar toplanmışdır. Gürcü alimlərindən V.N.Pançevizdə və V.İ. Kikilaşvili də buduq dili haqqında maraqlı elmi məqalələr yazmışlar.

Buduq dilinin ən sanballı tədqiqatçıları görkəmli Dağıstan-ləzgi alimləri Bukar Talibov və Uneyzat Meylanova sayılırlar. Hər iki alim ömürlərinin bir neçə ilini Buduqda elmi ekspedisiyalara sərf etmiş, onların nəticəsi olaraq bir sıra əsərlər nəşr etdirmişlər. B.Talibov "Ləzgi dillərinin müqayisəli fonetikasi" əsərində ləzgi qrupuna daxil olan bütün dillərin ləzgi dilindən şəxələndiyini, eyni kökdən - ləzgi dilindən bir-birinin ardınca xınalıq, arçi, udi, buduq, qırz, rutul, saxur, tabasaran və ağıl dillərinin meydana gəldiyini elmi əsaslarla sübut edir.

U.Meylanovanın "Buduqca-rusca lüğəti"ni buduq dilinin öyrənilməsi sahəsində ən əhəmiyyətli addım hesab etmək olar. Alimin 1984-cü ildə Moskvağa işiq üzü görmüş həmin lüğətinə də çap olunmuş oçerklər linqvistik materialın zənginliyi baxımından diqqətə cəlb edir. Bundan başqa U.Meylanova "Buduq dilində felin quruluşu" (Tbilisi,1977) adlı sanballı əsərin də müəllifidir.

Son vaxtlar Buduq və buduqlar haqqında geniş elmi axtarışların müəllifi bu xalqın tanınmış nümayəndələrindən biri tarix elmləri doktoru, professor Vaqif Buduqlu-Piriyevdir. Onun 1994-cü ildə Bakının "Sabah" nəşriyyatında çap olunmuş "Buduq və buduqlular" kitabı həmin mövzuda Azərbaycanda işiq üzü görmüş yeganə tədqiqat əsəri sayılır.

XX əsrin əvvəllərinə kimi əhalisi 2500-3000 nəfər təşkil edən bu kənddə 2019-cu ilin siyahıyaalmasına əsasən 300 nəfər əhali yaşayır. İş yerlərinin olmaması üzündən sakinlərin çoxu kəndi tərk edib. Hazırda buduqlar Bakı, Sumqayıt şəhərlərində, Quba, Xaçmaz, Şabran və Siyəzən rayonlarında, Rusiyanın müxtəlif yerlərində yaşayırlar.

ДОЛГАЯ ЛЮБОВЬ МОЯ



Teira Velimetova - автор книги «Долгая любовь моя», посвященной великому певцу Муслиму Магомаеву и изданной в Москве в 2019 году, любезно согласилась рассказать нам о себе и о своей книге.

- Я родилась 19 марта 1959 года в селении Пирал Кусарского района Азербайджанской Республики в многодетной семье садовника Агамета. В память о моем отце один из яблоневых садов нашего района по сей день называется «Сад Агамета». Нас в семье было семеро детей. Когда моя мать, Мафият, осталась вдовой, мне было шесть лет. В то время мой старший брат Алик, с отличием окончивший АЗИ в Баку, работал по направлению на Волгоградском молочном комбинате. Позже этот город для нашей семьи станет второй Родиной. Волгоградское педагогическое училище

окончила моя старшая сестра Екатерина, а позже и я. Мой брат Элик окончил Волгоградский медицинский институт, ныне он работает главврачом в нашей сельской больнице. Выпускником Волгоградского педагогического института стал другой брат - Юсуф, майор милиции. Посвятивший всю свою жизнь делам несовершеннолетних, он и сейчас проживает в этом городе со своей семьей. Брат Садай (заслуженный гидрогеолог Дагестана) и сестра Чичек - преподаватели русского языка и литературы, они оба получили высшее образование в Баку.

В прошлом году все мы собрались в доме старшего брата Алика в Кусарах. Низко поклонились нашей старшей снохе Умуят, которая так же, как и я отдала педагогической деятельности более тридцати лет. Она заменила нам мать, особенно мне, в период, когда я училась в Сумгаите с четвертого по восьмой класс.

7 марта 1977 года. Дворец спорта города Волгоград. Муслим Магомаев три дня дает концерты, по два в день. Я сижу в первом ряду с цветами и билетом, подаренным мне братом, председателем профкома Волгоградского педагогического института. После первой же песни я подхожу с 11-тью розами к Маэстро. Великий Магомаев берет цветы одной рукой, а другой обнимает меня. Каким парфюмом пахнет от него! Это не «Саша» и не «Шипр», которыми душит мой брат. Я влюбилась в этого Парня навсегда. Это больше, чем любовь, лишние слова тут неуместны.

После окончания училища я вернулась

в родное село, где два года проработала преподавателем, и еще два года секретарем комсомольской организации совхоза им. Фрунзе Кусарского района. В это время заочно училась в АПИ им. Ахундова, ныне Славянский университет.

В августе 1982 года по семейным обстоятельствам я переехала в подмосковный город Видное, который стал для меня и моих детей родным. В один момент счастливое советское время оборвалось. Но тяжбы лихих 90-ых, предательство близкого человека и нужда, рождение второго ребенка в самые тяжелые годы, работа по 14 часов в сутки, включая выходные, не сломили меня, а наоборот, ее величество «Жизнь» отблагодарила меня за все лишения в первую очередь тем, что я могу гордиться своими детьми. Дочь Гюльнара окончила МПГУ с красным дипломом. Она и самый лучший зять в мире Саша, подарили мне двоих внуков. Сын Альберт окончил МАИ и работает программистом. Все вокруг, даже зять и внуки, зовут меня просто и красиво: Агаметовна.

Сейчас я на пенсии, занимаюсь репетиторством, в свободные минуты пишу поэмы и баллады для «капустника» того или иного юбиляра-родственника или подруги.

25 октября 2008 года. Дочь звонит с работы и сообщает: «Мамочка, твой Магомаев умер». Через три дня я стою в очереди с 11-тью розами, чтобы проводить в последний путь нашего Великого Орфея, не могу сдержать реки слез: ощущение такое, что из тебя взяли и вырвали кусок твоей молодости, которую

уже не вернуть. Я тогда дала интервью корреспонденту Первого канала и после, еще не раз участвовала в памятных передачах, посвященных моему ку-миру.

На съемках одной из передач мне посчастливилось познакомиться с легендарной женщиной - Тамарой Ильиничной Синявской, народной артисткой Советского Союза, музой Маэстро. Поставив перед собой цель и откладывая деньги, я решила во что бы то ни стало написать роман о любви двух талантов современности, основываясь на реальных событиях периода 1972-1974 гг. Двухлетний труд, кропотливый сбор информации, интервью с людьми, писательство по ночам завершились. Особенное значение для меня имеет то, что название для книги дала сама Тамара Ильинична. Роман «Долгая любовь моя», под редакцией «Золотого Пера Московии» Алексея Васильевича Плотникова, поверившего в меня и ставшего мне другом, вышел в свет тиражом в 500 экземпляров. Все книги я раздала в качестве подарка истинным почитателям таланта Великого Орфея 20 века. Это мой Хадж.

Я счастливый человек! Поняла, что в любом возрасте мечты сбываются. За это произведение меня приняли в Союз писателей России и наградили Золотой Есенинской медалью. А еще я счастливая бабушка: как обниму своих внуков, словно молодость возвращается ко мне и хочется жить еще очень долго. Жить и писать.

Teira ВЕЛИМЕТОВА,
Москва

QADIN HƏRƏKATI BAŞLANIB

Azərbaycanda kənd investisiya layihəsi çərçivəsində kənd qadınlarının iqtisadi səlahiyyətəndirilməsi ilə bağlı layihələrə start verilmişdir. Həmin layihələrin müəllifi Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Kənd Təsərrüfatı layihələri və Kreditlərinin İdarə Edilməsi Üzrə Dövlət Xidmətidir.

Respublika ərazisində 5 rayonda 6 Qadın İnkişaf Qrupu yaradılmışdır. Onlardan biri İsmayılı rayonunun Sumağallı kəndində fəaliyyət göstərən "ARZU" Qadın İnkişaf Qrupudur. 2018-ci ilin aprel ayında yaradılmış bu qrup 20 qadını birləşdirir. Onlar qadınların ictimai və sosial fəallığını artırmaq istiqamətində işlər görürlər. Məsələn, kəndin içində və ətrafında, su arxlarının kənarında, yol kənarlarında təmizliyin qorunması ilə bağlı onların əhaliyə yazılı müraciətinə məktəb şagirdləri də hay vermişlər. Kənddə yaşayan həssas qruplarla işin təşkili də ürək açır. Yaşlı insanlara baş çəkərək, xəstə adamların müalicəsi üçün ilk nümunəni özləri göstərməklə, camaatın maddi köməyini təşkil etmişlər.

"ARZU" nun məktəbdə yüksək nailiyyətlər qazanan şagirdləri mükafatlandırması da gözəl əks-səda doğurmuşdur.

Qrup rayon bələdiyyəsi ilə əməkdaşlıq haqqında müqavilə imzalamışdır. Sınaq müddətində qrupun xanımları özlərinin biznes bacarıqlarını nümayiş etdirmişlər. Onlar daxili imkanlar hesabına suvenir

xalçalar toxumağa başlamışlar. Xalça toxumaq üçün müvəqqəti yer kənd bələdiyyəsi tərəfindən ayrılmışdır. Fəaliyyət göstərdikləri müddətdə qadınlar 30 xalça toxuyub satmışlar. Qrupun fəallığı sayəsində Sumağallı və İstisu kəndlərindən olan 30 qadın AzərXalçanın İsmayılı filialında daimi işlə təmin olunmuşdur. Onların işə gəlib-gəlmələri üçün nəqliyyat təşkil ol-



unmuşdur. Xalçaçılar peşəkarlıqlarını artırmaq üçün kurslara cəlb olunmuşlar.

"ARZU" QIQ-nun üzvləri həm də milli mətbəximizə xas şirniyyat bişirirlər. Bu şirniyyatın bəzi növlərinə Azərbaycanın digər bölgələrində təsadüf edilmir. Bal halvası, fındıq halvası, qoz halvası, isita, üçqulaq paxlava, eləcə də Azərbaycanın, Türkiyənin və başqa ölkələrin mətbəxinə xas olan şirniyyat növləri alıcıların çox xoşuna gəlir. Hələlik qrupun öz şirniyyat müəssisəsi olmadığına görə ancaq si-

fərişlər əsasında fəaliyyət göstərir. Sevincirici haldır ki, "ARZU" nun fəaliyyəti yerli və rayon hakimiyyət orqanları tərəfindən dəstəklənir. Kəndlərdə başlamış bu qadın hərəkəti kənd qadınlarının həyatına rəngarənglik gətirmişdir. İlk qrup görüşlərinə utana-utana gələn xanımlar indi böyük təşəbbüslərlə çıxış edirlər.

Onu da qeyd edim ki, yaranmış yeni

qadın qruplarının liderləri 4-6 iyun 2018-ci il tarixində Belçikanın Brüssel şəhərində keçirilən Avropa İnkişaf Günlərinin iştirakçısı olmuşlar. Həmin tədbirdə dünyanın onlarca ölkəsinin nümayəndələri bir araya gələrək, qadınların iqtisadi səlahiyyətəndirilməsi məsələsini müzakirə edirdi. 1200 nəfər iştirakçının qatıldığı həmin tədbirdə etdiyim çıxış böyük maraqla qarşılanmışdır.

Azərbaycanda yaradılan qadın inkişaf qrupları AZKİL-nin təlimçiləri

və mütəxəssisləri tərəfindən biznes və həkim təlimləri, eləcə də həyat dərsləri almışlar. Həmçinin hər bir qrup üçün biznes təmsilçiləri seçilmiş, onlara da xüsusi təlimlər keçilmişdir. 2018-ci il sentyabrın 19-da Bakı şəhərindəki Biznes mərkəzində AZKİL və dünya bankının rəhbərliyi tərəfindən keçirilən tədbirdə qadın qruplarının və onların biznes təmsilçilərinin təqdimatı olmuşdur. Həm qadın qrupları üzvlərinə, həm də biznes təmsilçilərinə sertifikatlar təqdim olunmuşdur. Tədbir ölkə mətbuatında, televiziya kanallarında geniş işıqlandırılmışdır.

Oktyabrın 16-da Bakı Konqres Mərkəzində İsmayılının "ARZU", Balakənin "NOVRUZ" və Masallının "CƏNÜB" qruplarının milli mətbəxi təmsil edən şirniyyat sərgiləri nümayiş etdirilmişdir. Sərgi dünyanın bir çox ölkələrinin nümayəndələrinin böyük marağına səbəb olmuşdur.

"ARZU" kənd toyuqlarının yetişdirilməsi istiqamətində də fəaliyyət göstərir. Bunun üçün AZKİL ötən il Sumağallı kəndində inkubator sexi açmışdır. Qadın qrupu bu müəssisə ilə əməkdaşlıq etməklə satış üçün 2500 ədəd ətlük çolpalar yetişdirmişdir. Bu məhsullar alıcılar tərəfindən çox bəyənilir.

"ARZU" nun arzuları və hədəfləri böyükdür. Biz əminik ki, açdığımız cığırlar kənd qadınlarını inkişafa doğru aparacaqdır.

Arzu MİRZƏYEVA
İsmayılı rayonu Sumağallı kəndi
"ARZU" Qadın İnkişaf Qrupunun sədri

ДЕГЪ ЧІАВАРИН ТАРИХРИЗ ЗУН ИЛИФНА



ЯРАЛИ ЯРАЛИЕВ

ЧИР ХЪАНАЧ

Къанни вад йис... зун жувавай къакъатна, Ахвар яни, аквар яни чир хъанач. Йикъар, йифер икІ гуьнгуйнай акъатна, Ахвар яни, аквар яни чир хъанач.

Им вуч кар тир, вучиз ам зал туш хъана? Заз хиялри йифиз-юкъуз тІуш гана. За алахъна галатуниз куш гана, Ахвар яни, аквар яни чир хъанач.

Зун кхьинри чеб галайнихъ ялна жед, Заз къисметди кхьинрикай гъална жед. Зун хуш хъана, ни ятІа зал чІална жед, Ахвар яни, аквар яни чир хъанач.

ЧІалахъ хъайид винел хъана тахъайдан, Зи хайиди вилик хъана тахайдан. За къатІайбур инал за кез ахъайда, Ахвар яни, аквар яни чир хъанач.

Кичевилер, четинвилер гъелекна, Йифен, йикъан регъятвал за телефна. Дегъ чІаварин тарихриз зун илифна, Ахвар яни, аквар яни чир хъанач.

Са буба чи Европада сад хъана, Адаз девлет, дараматар мад хъана. Адахъ гъуцар виридалай фад хъана, Ахвар яни, аквар яни чир хъанач.

Ви чІехивал – ви кхъейбур чІур тежен, Тараш вуч я, чапхун вуч я чир тежен,

1993-йисуз сифте яз албан гъар-фаралди кхъенвай лезги текстер ачухарай машгъур алим, профессор Ярали Яралиев лезгийрин дегъ девиррин тарихриз талукъарнавай ктабрин автор я.

Профессорди и йикъара «Самур» газетдин редакциядиз вичи теснифнавай къве шишр ракъурнава. Адан тІалабуналди чна агъадихъ а шишрар авайвал чапзава.

Гъуцарин дараматар чІур тежен, Ахвар яни, аквар яни чир хъанач.

Алапат я ви чІал къени амукъун, Алапат я вун хътиндан икІ юкъ хун. Капашдавай къве грекдиз вун лукІ хъун, Ахвар яни, аквар яни чир хъанач.

Муькуь бубад чІехи Рома эцигна, Къунши халкъар културадик виликна. Вичин тІвар-ван кхъинарал илигна, Ахвар яни, аквар яни чир хъанач.

На ягъидиз дънед сирер акурна, Ада ви кІвал акваз-акваз чукІурна. На фу гайда вун ви кІвалай чукІурна, Ахвар яни, аквар яни чир хъанач.

Са бубад чІал грек чІалак кумукъна, Са бубад чІал латинариз амукъна. А бубайрин къилихар чав гумукъна, Ахвар яни, аквар яни чир хъанач.

Са буба чи ягъи патаз акъатна, Цавуз фена ам Ракъинив агатна. Адан чІалак чІуру мана акатна, Ахвар яни, аквар яни чир хъанач.

Къе дънедал а буба са мах хъана, Адан гъунар масадахъ ваъ, чахъ хъана. Амни кІелна чІал акъудун захъ хъана, Ахвар яни, аквар яни чир хъанач.

Чи бубайрин буба чараз улуб я, Адан кІалуб гъа бубайрин кІалуб я.

Низ чидай ам Таргуман хва Алуп я, Ахвар яни, аквар яни чир хъанач.

Алупакай Алпан хъана, Албанни, РикІел хкваш чи Шарвили бубани. Чун къе тек туш, чахъ галазва гъамани, Ахвар яни, аквар яни чир хъанач.

ЗУН – ВУН

Ваз чидани, чун чарад туш, Вун гъа зун я, зунни вун я. Алатна фин чи мурад туш, Чи арада фаркъ тавун я.

Бахтуини цам гъилик галаз, Са дидеди ханачни чун? Са буба чи къилел алаз, Са хизанда хъаначни чун?

Дидед лайлай, бубад махар, Гъа са гафар, са чІалар тир. Зи къекъуьнар, ви дамахар, Са формаяр, са гъалар тир.

Мус ятІани, гъикІ ятІани, Зурзалагар къати хъана. Чи ацІай кІвал ни атІана, Чи девлетар ни тухвана?

Буба, диде вутІ хъана чи? Чун гъилерай гъилиз фена. Зун гъавурда акъуначир, Вучиз гъахъвал чилиз фена?

Яраб стха вутІ хъанатІа? Экъвена зун, ам ахкунач. Яраб ам ни тухванатІа? Са суракъни зав гахкъунач.

Къаргъишда за чаз къастайдаз, Ам гъелек хъуй вуч авуртІан. Вел экъэчІрай лап мастадиз, Чун икІ чавай чаравурдан.

Варцар, йисар къез алатна, Ягъид вилик хъана ажуж. Чара лугъуз мез галатна, Чи къакъан къил хъана агъуз.

Чи чил пайна, шабаш гана, Чи кІел-кхъин – угърид гъиле. Чи эменни тараш хъана, КукІварна чун ирид гъилер.

Къве пай хъана лезги чилни, Чи са рикІиз къве рехъ хъанан? Къулан вацІ вун, юкъ туширни, Гила вакай къерех хъанан?

Зун и пата, а пата вун, Чаравилив вердиш хъана. Урус патаз алатай ви Къилихарни дегиш хъана.

Вав лезгивал гумукъна жед, Зи азабар зурбад хъана. Зун къугъунра кумукъна жед, Чи мурадар барбатІ хъана.

Гила зазни югъ аквазва, Са кІус къван цав ахъа хъанва. Зи рикІин рак ваз ахъазва, Бес вун вучиз хаха хъанва?

КІел-кхъин хуьн, гъам рахунар, КІел авачир чІал рекъида. Ша са чІалал ийин гъунар, Михъи чІала бегъер гъида.

Зи чІалалай цІар чІугайла, Зи нугъатар ни гъиликда? Куьмекиз кІанз гъил вугайла, На вучиз заз терс килигда?

Бубайрин кар багъа я чаз, КІел-кхъинрин паяр гайи. Гъа дарамат гъиле аваз, Ам алахъна чІехи хъийин!

ИкІ амукъич, зун чІалахъ я, Къенин тарар чІехи багъ хъун. Масадан ваъ, чи кІвалахъ я, Ам хтулрив къве къат вахкун.

На терсвилин рак акъала, Бубайрин хъиз рикІ чІехи жен! Ша гъуцарихъ яб акала, Эвелан хъиз санал хъижен!

DOSTLUĞU UCA TUTAQ



Мәшһур ләзги алимәи Һәсән Алқадарвинин ибрәтамиз кәламлариндан олан “достлуғу уца тут” сөзләри һәлә тәләбәлик илләриндә яддашма һәкк олунмушду. 1965-1969-су илләрдә Азәрбајсан Педогоји Институтунда тәһсил аларкән қәбәләли Сәдијар Сәфәрәлиевлә достлуғумузуң қаяәси дә дүзлүкдән, етибардан, сәмиликдән, учалықдан ибарәт олуп. Одур ки, достлуғумузуң индијә kimi яшайыр.

Биз Сәдијарла дөрд ил институтун ятақханасында бир отақда қалмышқ.

Сөзүмүз-сирримиз бир олуп. Һәмишә бир-биримизә арха олмушқ. Çәтинликләри биргә дәф етмишқ. Амма тале елә гәтирди ки, 1969-су илдә институту битириб Сәдијар Қәбәләдә, мән исә Қусарда işә дүзәләндән сонра 50 ил гөрүшә бilmәдик. Елә бил һәят бизи синаға чәкмишди. Һәр икимиз синақдан үзүәг чыxdық. 50 ил өтсә дә, бир-биримиз унутмадық. Бу ил апрелиндә Қәбәләдә, октябрда исә Қусарда гөрүшдүк. Öтән илләри хатрладық. Сөһбәтләримиз бизи гәнклик илләринә қайтарды.

Сонунчу гөрүш вاختы Сәдијар мәнә итаф етдији бир шәирини верди.

Она миннәтдарлығымı bildirdim. Һәм гөрүшүмүзлә бағлы хәбәри, һәм дә һәмин шәири “Самур” қәзәти редаксиясына гөндәрдим. Биз икимиз дә “Самур”ун охucusu вә тәәссүбкешийик. Фәхр едирик ки, белә қәзетимиз вар вә onun бүтүн охucularına достлуғу һәмишә уца тутмағи арzulayırıқ. Һөрмәтли редаксия! Mümkünsә бу мәктубу вә Сәдијарın шәирини қәзәтә чыармағынızı xahiş едирәм.

Abusalat BƏYOV,
Qusar rayonunun Hil kəndi

SƏDİYAR SƏFƏRƏLİYEV

YAXŞI Kİ, GÖRÜŞDÜK

Əlli il nədir ki, yüz il ötsə də, Gənclik illərində qalır izimiz. Ömür yollarında ayrılacaq da, dost, Dostluq yollarında ayrılmadıq biz.

Һәят yollarında бәркә дүшәндә, Архамда дағ kimi санмышам сәни. İllәр min sınağa çәксә дә yenә, Һәмишә dost kimi anмышам сәни.

Нә yaxşı гөрүшдүк, дәрdlәшдик bir az, Necә gözәl imiş bu гөрүш дәми. Şahdağın qüruru var duruşunda, Gənclik illərində olduғu kimi.

Sadәlik, tәmizlik, düzlük, etibar Əzәldән olubdur lәzgi qanında. Sәнә sirdaş olan Qusar gözәli Namus şölәsi tәk parlar yanında.

Övladlar, nəvәlәр әmәllәriylә Zirvә tәk göylәгә qaldırıb sәni. Nә yaxşı bu tale öz illәriylә, Çox xoşbәxt qәlәмә aldırıb sәni.

Yaxşı ki, гөрүшдүк, ey әziz dostum, Yaşayaq belәcә dost quca-quca. Ahıl çağımızda gәнclikдәki tәk Qoruyaq dostluғu ucadan-uca!

VƏTƏNDİR - SEVDİYİM, SEVİLDİYİM YER

Bu günlәrdә Bakının “Mütәrcim” nəşriyyatında tanınmış jurnalist Arif Əbdüloğlunun «Vətəndir - sevdiyim, sevildiyim yer» adlı poemalar və şeirlər toplusu çapdan çıxmışdır. Bu, müəllifin sayca üçüncü kitabıdır. Bundan əvvəl onun iki oçerklər kitabı işıq üzü görmüşdür. Yeni kitaba salınmış Hacı Zeynalabdin Tağıyevin ötən əsrin əvvəllərində Şollar-Bakı su kəmərinin çəkilişində göstərdiyi fədakarlığına həsr olunmuş «Şolların çətin yolu» poemasında şair Azərbaycanın bu məşhur mesenatının vətənpərvər obrazını yaratmışdır.

«Qeyrət qalası» poemasında isə 1918-ci il soyqırımında maştağalıların erməni qəsbkarlarına qarşı necə qəhrəmanlıqla vuruşduqlarını, Maştağanı qeyrət qalasına çevirərək beş ay müdafiə etdiklərini fəxrlə, böyük sevgi ilə təsvir etmişdir.

Kitabda Arif Əbdüloğlunun müxtəlif illərdə yazdığı, doğma vətənə, təbiətə, sevdiyələrinə həsr etdiyi şeirlər də yer almışdır.



“САМУРДИН” МЕКТЕБ

Хъана-хъанач са буба, диде ва абурун хва Хару. Авайни авачир са аял кьузуь кьилий чпихъ гелкьуьрай лугъуз харуз чехи авунвай хайибуру гада. Гададиз вуч клан хъайитла, цунни вацун арада агакьардай абуру. Аял гужа гьат тавурай лугъуз кваллин квалахривни агуддачир. «Вучда кьван ада квалахна? Гъазурди нез, ксуз кьарагърай», - лугъудай диде-бубади.

Йисар алатзавай. Харудин хайибуру кьузуь хъанвай. Гила абурухъ эвелан гуж кумачир. ГьакI ятлани, кваллин квалахар мад и кьве кьузуьдан хиве авай.

Хци абур кваз кьазвачир. Кьузуьбуру датIана адаз чан-рикI ийиз алахъдай, хци лагъайтIа, вичин агъу квай гафарив рикI чулавардай хайибурун. «Кьузуь хъайила чахъ гелкьуьрай» лагъай гафар рикIел хквез чинеба вилин накъвар михъдай кьузуьбуру. Садазни лугъуз тежер тагъ тир гадади хайибурун илисзавайди. Ингъе хуьруьбурузни и хизандин тIал аян тир. Садбуру эхиз тахъана гададиз ахмурардай, акьулар гудай. Гадади кваз такьуна, инал-анал хайибурукай гъахъсуз, чуру гафар рахадай. Хуьруьбуру Хару такурай лугъуз рехъ дегишардай.

Хуьтлуьн циклиз кьузуьбуру начагъ хъана месе гьатна. Къула кудай кларасар амачиз акур бубади хциз лагъана:

- Чан хва, зи кам-камунихъ кьезвач, гьалсуз хъанва, вач са кьве кларас гъваш, чим акъатрай чаз.

- Э, аз жуваз мекъизва. Ихътин гъавада инсанди вичин кицI чукурдач кьецихъ.

Са герендилай дидеди эверна хциз:

- Чан дидедин, сивай кьур акъатзава, квалле авай ци мурк кьунва. Са капашда авай жив цурурна це дидедиз, кузва зун ифинди.

- Къайи яд хъвана мекъи жеди ваз, кус, алатдайди я. Куьне зун галудзава, гагъ сада, гагъ муькуьда эвериз. Са вил ахариз тур тIун! – лагъана ахариз фена Хару.

Гъа эвериз хъана кьузуьбуру чпин хциз, ингъе ам хух ацалтна ксанвай. Эхир абурун ванцел кьуншидин лаб атана. Вичин хуьруьбурун ажуз гьалар, квал авай югъ, туьхвенвай къул, мурклади кьунвай яд акур папаз шел атана. Ада вичин гьиле гъатай кведив ксанвай Хару акI ягъана хъи, гададай

цIугъ акъатна. Им тахъана вичихъ садан тIубни галуьк тавур Хару вучдатIа тийижиз амай. Папа вичиз вилералди акурбурукай вири хуьруьз чав чукурна. Са герендилай хуьруьнбуру абурун кваллиз атана. Садбуру къула цIай ийиз, муькуьбуру са вуч ятлани чраз алахъна.

Хуьруьнбурувай гададин квалахар эхиз хъанач. Хару негъна чукурна абуру квалляй. Кьве кьузуьдаз иесивал авун хиве къуна жемьяти.

Чукурнавай гада къаю атIузвай. Чанда

МИЛИ ГАФ

МАХ



фул гъатзавай адан. Харудиз гьиниз фидатлани чизвачир. Чуру кьилихрин гададиз са дуст кьванни авачир.

Тамун кьерехда ичIи, чкIай са квал авай. Харуди йиф гъана акъудун кьетIна. ЦIара авай сварара гар кьекъезвай. Къула цIай ийиз клан хъайи адаз кларасар жагъанач. Мекъила агаж хъанвай ам хипрен хамунихъ аруш хъана са пипле ацукьна. «Бубадизни икьван мекъизвай жал?» - фикирна ада. Ина мичIила затIни акъазвачир. Къай акьуна пад-пад хъанвай пIузарар кьурана ивидалди хъанвай адан. «Са стIал яд хъанайтIа, хъадай хъи за», - лагъана ада. И чIавуз адан вилерикай яд кланз вичиз эверай диде карагна. Уьмуьрда сад лагъай гьилера адаз регъуь хъайи хътинди тир.

Мекъивилини каша тади гуз гададайв экуьналди вил мичIиз хъанач. Регъуьвили ам кьарсурнавай. Им тахъана адаз ялгъузвал, вич хайибурувай къакъатун вуч ятIа акурди тушир. «Гила зун хуьре садазни ахквас

клан жеч. ХъфейтIани, хайибурун чиниз гьикI килигда?» - лугъуз фикрзавай ада.

Гъа икI, гзаф вахтар алатна. Садра дагъдин рекъерай тIуз Хару са нехирчидин кваллиз атана. Галатна гьалдай фенвай ам раklar гатана кьенез гъахъна. Хъайи крарикай авайвал кваллин иесидиз рахана. Рехи касди гададиз вичин гьенел алай тутун тар къалуьна лагъана:

- Вач, а тар юзура, чан хва.

- Ви рикIе тутар акьунвани, я халу? – лагъана Харуди, яргъи са тIвал жагъурна тутар алай хилерал гьалчна.

- АкI ваь, тараз акъахна хъсандаказ юзура, - лагъана нехирчиди.

Гадади гьакIни авуна.

- Гила эвичIна чилел аватай тутар вири хилерихъ гихлига.

- Вун зал хуьрезва тахъуй? Тутар гьикI гихлигда?

- А тутар ви дидедини бубади ваз авур хъсанвилер, ваз лагъай верцIи гафар, вал чугур кьван зегъметар я. ГалкIур хъия кван алакьатIа. Гъа-а! Гила вун жуван гьалатIрин гъавурда акъазвани?

Гададин вилерилай накъварин курумар алахъна. «Къуншидин папа зун гъахълуз гатайди тир кьван», - лагъана ахмурарна ада вичи-вичиз. Адавай кьузуьбуру галачиз эхиз хъижезмачир, ялгъузвиллин цIу рикIяй тIекв акъудзавай.

- Бес за вуч ийин? Хайибурун гевилар гьикI кьан? - жузуна ада нехирчидивай.

- Инсандин виридалайни хци яракъ мез я. Ада авур хер гзаф йисара сагъ жедач, - лагъана касди.

Гада шерзум хъана:

- Са чара тахъана жеч эхир. Зун абурун рикIин хер сагъардай дарман чилин кланикайни жагъуьриз гъазур я. Кьузуьбурун гардан къуна чан-рикI авунихъ цIигел я зун.

- Вуна жагъурзавай дармандин тIвар гаф я. Са мили гаф: «чан», - лагъана нехирчиди.

Харуди садра кьванни хайибуруз и куьруь гаф лагъайди тушир. Икьван иер, икьван мили гаф адан мецел вучиз кьезвачиртIа?! Ингъе гила адан рикIе мурадри цуьк акъуднавай. Хайибурун рикIин хирер ширин мецивни верцIи гафарив, хъсан амалрив сагъариз кланзавай Харудиз.

Севда АЗИЗРИН

Чи ибараяр

Авгидин цуар

И ибардин мана «гзаф чиркин чкаяр, са кьайдадани авачир гьал» я. Эллидин пачагъ Августиз 30 йисуз миьх тавур цуар авай кьван. Гьеркулеса абуруз ва-цIай яд ахъайна са юктуз миьхнай.

Сивиз кьай гун

КъетIен манаяр: а) гъавайда рахун; б) гайи гаф кьилиз акъуд тавун. Ада сивиз кьай гана - Ада лагъай гаф кьилиз акъуднач.

Гордиян тIвал

И ибардихъ кьве мана ава: а) чинердин тIвал; б) кьил акъат тийидай са четин месэла. Ибара Фригдин пачагъ Гордияхъ галаз алакьалу я. Ада садавайни ахъайиз тежер тIвал гудалдай.

Кеш-кешар алудун

Вичихъ са шумуд мана авай ибара я: а) фир чка сал авун; б) дарбадагъ авун; в) гатун, рекьин.

Сиверчар авун

И ибардихъ синонимни ава: «сивел элягъун». Абурун мана сад я: «ТIимил кьван фу тIуьна гишинвал аладарун». Къхинра кьвед лагъай ибарадикай гена-ни гегъеншидиз менфят кьачуда.

Яд рагъуларун

Чуру кракихъ галаз алакьалу ибара я. Адахъ пуд мана ава: а) къастуналди са кардиз кьецI гун; б) чуру патахъ эл-кьуьрун; в) къалмакъал тун.

Панурган суьруь

Суьруьда авай хипер хъиз, сад фейи чкадиз вири фидайбуру; сада авур квалах вирида ийидайбуру. Французрин кьхирар Рабледин (XVII виш йис) «Гаргантюа ва Пантагрюэль» романда авай Панурган тIварцIелай атанвайди я.

Романда къалуьнавайвал, Панургни савдагар Дендено са гимиде аваз гьуьлери-авунихъ физвай. Ибуру кьвед гьуьжетра гьатна хьел жеда. Панурга Денденоди-вай - хиперин суьруьдин иесидивай са гьер кьачуда. Къачур гьер ада гимидай гьуьлуьз гадарда. Це авай гьер акурла, хиперин вири суьруьдини гьуьлуьз хкадарна. Суьруь акъазариз клан хъайи Денденони гьуьлуьз аватна.

КIарабар жакьун

И ибардихъ синонимни ава: «чакъвалай авун». Ибарадикай кьве манада менфят кьачуда: а) фитнеяр авун; б) са нин ятIани кимивилерикай виридаз лугъун. Бязи алмирим дегъ заманда кьейидан кIарабар сурукай хкудна, чуьхвена мад сурук кухтадай адетдилай хъайи ибара я лугъуьза.

КIвачел акъалдарун

Вичихъ кьуд мана авай ибара я: а) са-гъар хуьвун; б) тербия гун, чехи авун; в) къуватлу авун, масадалай аслу тушир гьалдиз гъун; д) гъарай-эвер авун (кутун).

Сив ахъаюн

И ибардихъ гзаф манаяр ава: 1) ра-хаз гагIумун; 2) гьейран хъана яб гун; 3) мяггел хун; 4) фикир чкIана, дикъетсуз хун; 5) гзаф ва манасуз рахун; 6) са кьехъай ятIани кичIевал аваз сир ма-садаз ахъаюн; 7) са вуч ятIани лугъуьн-мажбур хун; 8) рахадай мумкинвал гун.

Къамал акъахун

Чи чIала гзаф менфят кьачузвай ибарай-рикай я. Адахъ кьве жуьредин мана ава: а) муьтIугъарун, вичиз кландайвал ийиз тун; б) хиве гьатун, вичикай икрагъ авун.

ГЗАФВИЛИН КЪАДАР

Лезги чIала гзафвиллин къадар ара-диз атунал гъатайла, вири существи-тельнир ихътин группариз пай жезва:

1) Эхирда ачух сес авайбуру (акал жедай эхир - **яр**): *аба - абаяр; диде - дидеяр; пIини - пIинияр; радио - радиояр; къубу - къубуяр; куьнуь - куьнуьяр.*

2) Эхирда ачух тушир сес авай кьве ва гзаф гьижайрин существитель-нир (акал жедай эхир - **ар**): *далдам - далдамар; велед - веледар; хъицикь - хъицикьар; тар - тарар.*

3) Эхирда ачух тушир сес авай са гьижадин существительнир: а) дибда /а/, /о/, /у/ сесерикай сад авайбуру (акал жедай эхир - **ар**): *сал - салар; полк - полкар; гум - гумар;* б) дибра /и/, /уь/, /э/, /я/ сесерикай

РИКIЕЛ ХУЬХ!

сад авайбуру (акал жедай эхирар - **эр, -ер**): *гьил - гьилер; гьуьл - гьуьлер; гел - гелер; сят - сятар.*

Чи чIала и кьилин кьайдайрик акат тийидай бязи гафарни ава:

1) *фу, йис, нер, чин, хва* - гз. къадар - *фар, йисар, нерар, чинар, руьхвар.*

2) *кIвал, кIвач, кац, къван, клан* - гз. къадар - *кIвалер, кIвачер, кацер, къванер, кланер;*

3) *багъ, дагъ, шагъ, бег, чуьл, эл, сел, дев* - гз. къадар - *багълар, дагълар, шагълар, беглер, чуьллер, эллер, селлер, девлер.*

4) *кадр, консерв, нерв, метр, литр* ва мсб. - гз. къадар - *кадрияр, консерв-вияр, нервияр, метрияр, литрияр.*

5) *подлежащее, определение, ска-зуемое, армия* - гз. къадар - *подле-жащияр, определенияр, сказуемияр, армияр.*

6) *идея, монография* - гз. къадар - *идеяяр, монографияяр.*

Са къадар существительнир дибра, гзафвиллин къадар арадиз кьве-дайла, ачух ва ачух тушир сесерин нубатар кьиле фида:

а) *хьб - хипер; хел - хилер* ва мсб.

б) *къаб - къанар; гад - гатар; руг - руквар; къуьд - хуььтIер; мет - метIер; нек - некIер* ва мсб.

в) *чирвал - чирвилер; дарвал - дар-вилер* ва мсб.

г) *рак - раklar; рагъ - ракъар; гьед - гьетер* ва мсб.

гъ) *хват - хуьтар; хер - хирер; фу - фар* ва мсб.

ЭПИТАФИЯ

ЧАВАЙ КЪАКЪАТНА

Ван хъайи ч'улав хабарди чи рик'ер к'арсурна. «Самур» газетдин ч'ехи дустунин, гзаф йисара Исмаиллы районда чи редакциядин мухбир хъайи кьегьал касдин, кьени кьилихрин иесидин, чи виридан рик' алай ватанпересдин - Макъсуд Халилован уьмуьр кьат' хъана. Дат'ана чина хъвер авай, инсанар к'ани, вичин хуьрел, райондал рик' алай, дидед ч'алалди дамахзавай, халисан лезги кьилихар авай М.Халилов чавай къакъатунын ч'алахъ хъун четин я.

«Самур» газетдалди дамахдай Макъсуд муаллимди. И к'анивили гзаф йисар вилик ам чи редакциядиз гъанай. Гуьгъуьнлай и танишвал дуствиллиз элкьвенай. Хайи хуьре, вичи к'валахзавай мектебдин муаллимриз дидед ч'алал акъатзавай газет паюн адан рик' алай кар тир. Исмаиллыдин муькуь



лезги хуьрерин мектебрин са къадар муаллимрини адан и к'анивал акуна «Самурдихъ» ялнай. Газет к'елзава-чирбуруз гъа вичин саягда туьнбуьгъардай ада: «К'ела, я залумар, аку ина вуч кхьенват'ла» - лугъуз агатдай абурув.

Макъсуд муаллимдин хайибуру, дустари адан т'алабуналди гъар гъилера газет Бакудай райондиз тухудай. Им абуру чпин буржи яз гьисабдай.

Макъсуд Сулейманан хва Халилов 1956-йисуз Исмаиллы райондин Смугъул хуьре дидедиз хъана. Сабиран т'варунихъ галай техникум ва Азербайжандин Педагогикадин Институт акъалтарай ада вичин вири уьмуьр са береда вичи к'елай хайи мектебдиз серфнай. Тарс гайи аяларни вичин хизан хъиз, хайи веледар хъиз к'андай адаз. Рик'е инсанриз к'анивал авай и савадлу, вичихъ гегьенш дуьньякъат'унар авай инсан вирибуруз пара к'андай. Адан кьени т'вар Макъсуд муаллим к'ани инсанрин рик'ера гьамишалух яз амукьда. Аллагдай рагъмет авурай!

«САМУР»

ГАФАРГАН

ГъумручI	- ч'улав
Гъалгъун	- хъел акатун
ДандакI	- тумакъ
Ерти	- девлетлу
КиткитI	- храдай алат
Къанди	- яваш
Лимдер	- хъуьцуьган
МамачI	- калин ч'ем
Такъуб	- жем
Тарагун	- ялтахвал авун
ТумбачI	- тумун ч'ем
Т'елик	- рухунин к'ус
ФетI	- комар
Фуруфурар	- аялрин къугъун
Хъи	- храдай алат
Чархи	- к'леви
Чафчаф	- к'т'ай к'ус (к'ларасдин)
ЧачатI	- чупур
Чевер	- жик'ийрин жуьре
Чипкар	- балк'андин кикер ат'удай мук'ратI
Чхрыхан	- хуьшрекан
Ч'евекъ	- лап
Ч'уьгъ	- ч'улав гъвеч'ли нуькI
Шакъа	- вац'ла яд пай хъана физвай хел
Шт'уьнт'ла	- дагъдин хъач
Яцархъан	- керекул

ДОБРЫЕ ВЕСТИ

ЧЕМПИОН МИРА ПО БОКСУ ПОСТРОИЛ ТЫСЯЧУ ДОМОВ ДЛЯ БЕДНЫХ ФИЛИППИНЦЕВ



Когда-то Мэнни Пакьяо был обычным филиппинским мальчиком из бедной семьи, но теперь он единственный в мире боксер, завоевавший мировое первенство в 8-ми весовых категориях. На первый же крупный гонорар он построил дома для жителей своего родного поселка Танго. Сегодня на его деньги возведено уже тысяча домов.

ДАТЧАНКА СПАСЛА ДВУХЛЕТНЕГО НИГЕРИЙСКОГО МАЛЬЧИКА, ОТ КОТОРОГО ОТКАЗАЛИСЬ РОДИТЕЛИ



Почти год прошел с момента, как датчанка Аня Ринггрен Ловен нашла на улице истощенного двухлетнего малыша. Она назвала его Хоуп (надежда). Собственные родители выгнали мальчика из дома, посчитав «колдуном». Тогда ему было чуть больше года, и он выживал только благодаря подачкам прохожих. Аня забрала его в свой приют, который содержит вместе со своим мужем Дэвидом Эммануэлем Умемом. В нем живут 35 пасынных детей от года до 14 лет.

Когда Аня опубликовала фото с Хоупом в Фейсбуке, пользователи со всего мира начали перечислять ей деньги. Всего был собран \$ 1 млн. В планах у Ани и ее мужа – большой детский дом и клиника для детей. А Хоуп сейчас совсем не напоминает «скелетик на ножках».

Это веселый малыш, который, по словам приемной мамы, «вовсю наслаждается жизнью».

БЕГУНЯ ПОЖЕРТВОВАЛА БУДУЩЕЙ МЕДАЛЬЮ, ЧТОБЫ ПОМОЧЬ ПОЛУЧИВШЕЙ ТРАВМУ СОПЕРНИЦЕ



На Олимпиаде, в забеге на 5000 метров, новозеландская бегунья Никки Хамбли столкнулась с американкой Эбби Д'Агостино. Никки помогла своей сопернице подняться, и дальше они бежали вместе, поддерживая друг друга. Обе спортсменки не только прошли в финал, но и были награждены медалью Пьера де Кубертена за проявление благородства и истинного духа спорта во время Олимпийских игр.

БЕЗДОМНЫЙ ТАЕЦ ПОЛУЧИЛ ЖИЛЬЕ И РАБОТУ В БЛАГОДАРНОСТЬ ЗА СВОЙ ЧЕСТНЫЙ ПОСТУПОК



44-летний бездомный таец по имени Варалоп нашел на станции метро кошелек. Несмотря на то что у него совсем не было денег, а в кошельке лежали 20 тыс. бат (\$ 580) и кредитные карты, он не потратил их на свои нужды, а отнес находку в полицию. Хозяином кошелька оказался 30-летний владелец фабрики Ниити Понгкрайньос, который был поражен честностью бездомного. Он признался, что если бы сам оказался в таком положении, то вряд ли вернул бы

кошелек. В благодарность Ниити предоставил Варалопу служебную квартиру и дал работу на своей фабрике. Теперь бывший бездомный зарабатывает 11 тыс. бат (\$ 317) в месяц и больше не ночует в подземке.

СТЮАРДЕССА ПРИЮТИЛА ПСА, КОТОРЫЙ ПОЛГОДА ЖДАЛ ЕЕ У ДВЕРЕЙ ОТЕЛЯ

Стюардесса Оливия Сиверс часто летала в Буэнос-Айрес и однажды встретила у дверей отеля собаку. Она погладила и покормила ее, и с тех пор пес ждал ее из полетов. Оливия жила в Германии, поэтому она подыскала для Рубио новый дом. Но он сбежал и снова стал ждать де-



вущку. За это время Оливия успела привязаться к псу, поэтому на этот раз она забрала Рубио к себе домой, и теперь он абсолютно счастлив.

МИР МЕНЯЕТСЯ НА ГЛАЗАХ

20 африканских стран участвуют в строительстве «Великой зеленой стены», чтобы остановить опустынивание Африки. Восстановлено уже 32 млн га земли. После завершения стены барьер из деревьев и растений протянется на 8 тыс. км, займет 100 млн га и будет виден из космоса.

Женщина-вождь Тереза Качиндамото из Малави добила аннуляции 3 500 детских браков и отправила всех девочек обратно в школу.

В Риме можно оплатить проезд в метро пластиковыми бутылками: на 1 поездку нужно 30 штук. Только за 1-й месяц после старта этой программы было собрано 100 тыс. бутылок.

НОВЫЙ ПРОЕКТ

Ведущие высшие учебные заведения Азербайджанской Республики совместно с государственными органами дали старт долгосрочному проекту под названием «Исследование этнической самобытности и культурного наследия стран Кавказа».

Целью проекта является изучение истории, языка и культуры этнических групп, проживающих в Азербайджане.

В рамках проекта требуются специалисты/переводчики, знающие грузинский, лезгинский, удинский, армянский, аварский и грабарский языки. К лицам, которые знают эти языки и соответствуют следующим критериям, просьба прислать CV по адресу arashdirma2020@gmail.com:

- Свободное владение грузинским, лезгинским, удинским, армянским, аварским и грабарским языками - уровень «выше среднего» и выше;
 - Иметь представление на начальном уровне о кавказоведении;
 - Умение работать в команде и самостоятельно;
 - Творческий подход к решению проблем и коллективное мышление.
- Ежемесячная заработная плата: от 1200 AZN (в зависимости от уровня владения языком и опыта работы в данной области).

ВНИМАНИЮ ЧИТАТЕЛЕЙ!

В районах республики на газету «Самур» можно подписаться коллективно и индивидуально в любое время. Годовая подписка составляет 15 манатов. Справки по телефону: 432-92-17

САМУР

Баş редактор
Sədaqət KƏRİMOVA

Redaksiyamızın ünvanı: AZ 1073
Bakı, Mətbuat prospekti,
"Azərbaycan" nəşriyyatı,
3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
www.samurpress.net
www.sedagetkerimova.com
e-mail:sedagetkerimova@gmail.com

Hesab nömrəsi:
26233080000
"Kapital bank"ın 1 saylı
Yasamal filialı
kod 200037
VÖEN 130024708

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Mətbuat
və İnformasiya Nazirliyində
qeydə alınıb.

Qeydiyyat nömrəsi - 78

İndeks: 5581
Sifariş: 4395
Tiraj: 2000
Tel:(012)432-92-17